

Den svenska barnmorskans historia

Pia Höjeberg

Pia Höjeberg är barnmorska inom mödrahälsovården i Nacka. Hon är författare till böckerna "Jordemor" och "Trollmor", där hon speglar barnmorskans och barnaföderskans historia i Sveirge. Med denna artikel vill hon visa att barnmorskans historia ger viktiga aspekter på medicinhistoria och kvinnohistoria. Hon menar att den medicinska utvecklingen av förlossningskonsten har skett på bekostnad av traditionell kvinnokunskap, och att barnmorskan genom kyrka, stat och byråkrati tidigt togs ifrån möjligheten att själv råda över och utveckla sitt yrke.

"Att hon vill och skall vara trogen, flitig och oförtruten ställa emot alla som hennes bistånd fordra och behöva i deras barnsbörd, det vare sig rik, fattig, hög, låg, både dag och natt" (1)

Den medeltida jordgumman, den kloka och synska

För att bli betrodd och anlitad som barnmorska, jordgumma, under medeltiden måste en kvinna vara gift eller änka och själv ha fött barn. Men detta räckte inte. Som klok gumma måste hon besitta särskild förmåga och klokskap – något som hon förvärvade men som också var medfött. Sin klokskap hämtade hon från naturen, som på denna tid var den traditionella läkekonstens främsta "läromästare". Den kloka gumman skulle veta vilka örter som hade helande förmåga och när de skulle plockas för att ha denna kraft. Jordgumman skulle också, förutom att förlösa kvinnan, se till tecken och tydor i födelseögonblicket. På detta sätt kunde hon spå vad som skulle hända den lilla i livet.

Vem som helst kunde alltså inte bli barnmorska.

Denna blandning av jordnära och magiska egenskaper var kännetecknande för den medeltida barnmorskan och denna syn på henne höll sig kvar in på 1800-talet, som vi kan se av denna sägen:

"Man vet om en barnmorska i Molla socken i medlet av 1800-talet hurusom i de flesta fall ett osvikligt varsel trängde igenom henne kort före det hon vart kallad till förrättning. Då klädde hon på sig och gjorde sina don i ordning. Och aldrig slog det fel utan att icke skjutsen strax stod utanför dörren. Ofta drevs hon upp mitt i natten utav dessa sina alltid säkra förebud" (2)

Förlossningen var ända in på 1800-talet en uteslutande kvinnlig angelägenhet. Männen ägde inte tillträde till barnsängsrummet. I Tyskland blev en läkare bränd på bål år 1552 för att förklädd till barnmorska förlöst en kvinna. Och här i Sverige förlöste läkaren Herman Schutzererantz förklädd till barnmorska drottning Lovisa Ulrika på 1700-talet.

Kring barnsängskvinnan samlades många kvinnor och förlossningarna utnyttjades till kvinnosammankomster, "kvinnogillen", där kvinnorna ostörda kunde dryfta angelägna frågor och festa om ordentligt. Trots myndigheternas försök att begränsa antalet kvinnor i barnsängsrummen, så lyckades kvinnorna hålla kvar sina kvinnogillen till långt in på 1800-talet. Traditionen "att komma med gröten" eller "förning", dvs mat och dryck som gifta grannkvinnor och släktingar hade med sig till den

En blandning av jordnära och magiska egenskaper var kännetecknande för den medeltida barnmorskan. Många kvinnor samlades kring barnsängskvinnan, men män tilläts inte komma in i barnsängsrummet.

.....
Kyrka och stat sökte tidigt kontroll över barnmorskans yrkesutövning. Den första kända förordningen tillkom år 1571.
.....

nyförlösta kvinnan, var reminiscenser från de gamla kvinnogillena och detta var brukligt in på 1900-talet.

Det fanns också ett annat skäl till att vara många kvinnor i barnsängsrummet. Kvinnor kunde inte läsa och några läroböcker fanns inte tillgängliga. Kunskapen fanns istället samlad hos alla kvinnorna i barnsängsrummet. Ju fler de var, desto större var kunskapen.

Den ogifta modern, "horan", tilläts däremot inte komma in i barnsängsrummet. Hon kunde sätta "hodeskäver" (rakit) på barnet. Horan med sitt "oäkta barn" var utesluten från all kvinnlig gemenskap.

Det nyfödda barnet och den nyförlösta kvinnan ansågs vara särskilt utsatta för onda makter. Förutom "horan", måste också trollen hållas på avstånd. Därför skulle en brasa brinna i barnsängsrummet både natt och dag, sommar som vinter, tills barnet döpts och kvinnan kyrktagits (dvs kvinnan åter inträtt i den kristna församlingen och välsignats).

Kvinnorna i barnsängsrummet slog en skyddande krets kring dessa hedningar – mor och barn. Man "stålade" barnet genom att tex lägga något av stål i barnets vagga och kvinnorna "vakade hedning" – höll sig vakna på natten och såg till att eld brann. Allt detta för att hålla trollen borta. Som barnsängskvinna "utom kyrka" var hon hedning, "rå" och synsk. Det var därför under barnsängstiden trollmor blev synlig för henne:

"Jag har hört berättas om en moder som låg och sov och hade det lilla barnet liggande i vaggan bredvid sängen. Mitt i natten vaknade modern och fick se en stor hand hålla i vaggan. Hon förstod strax att detta var en 'bergdusa' som skulle till att taga barnet. Hon sprang upp och lade armarna i kors över barnet. Då blev handen borta" (3)

En central plats bland kvinnorna i barnsängsrummet intog jordgumman. Det var hennes uppgift att

se till att allt gick till som det skulle. Jordgumman var en bland kvinnorna men ändå inte. Klokskapen stod emellan. Som anlitad jordgumma kunde hon ensam färdas på vägar långt från sin gård och by – något som andra anständiga kvinnor inte kunde tänkas göra. Jordgumman, barnmorskan, befann sig i "gränsmarken mellan två världar" – med en fot "inom stocks", kvinnornas domän intill gården, det vana och trygga; och den andra foten "utom stocks", utmarkerna, det vilda och farliga, varifrån hon hämtade sin kunskap. Och det var just så hennes fiender pekade ut henne under häxprocessernas tid, som en "trollpacka" uppkruken, sittande gränsle på gårdens sista gårdsgård. En fot utanför och en innanför.

Jordgummekonsten regleras

Den förste förordning vi känner till som rör barnmorskan tillkom redan år 1571 i Laurentius Petris kyrkoordning. På den skulle följa många.

Under Karl XI blev det lutherska prästerskapet statens förlängda arm ute i socknarna. Kyrkan och staten sökte kontroll över jordgummornas fria yrkesutövning på tre sätt:

- genom kyrkliga förordningar,
- genom förföljelser av häxor,
- genom läkarnas förmyndarskap, via Collegium Medicum som bildades år 1663, i ett begynnande ämbetsmannavälde.

Men fortfarande släppte kvinnorna inte in männen i barnsängsrummet. För att barn inte skulle riskera att dö osaliga nödgades prästerskapet att ge jordgummorna rätt att nöddöpa. Men på denna rättighet följde en hel rad skyldigheter. Jordgumman skulle förhöras i kristendom och hon blev skyldig att till prästen rapportera vilka hon förlöste. Hon blev också tvungen att rapportera de "oächta" barnen, dvs barn födda utom äktenskapet och hon tvingades pressa kvinnan på vem som var barnafar.

.....
Barnmorskeyrket ansågs först som ett hantverk och i Stockholm bildade barnmorskorna skrå. Inför stadsläkaren svor barnmorskorna "Jorde-Gummornes Eed".
.....

dern. Klockarn i församlingen höll en aktuell lista på de verksamma jordgummorna.

Skråbarnmorskan

I Stockholm bildade barnmorskorna skrå och skråordningen fanns kvar ända till år 1819. Jordgummorna avstod en del av barnaföderskornas betalning till Embetets Låda och där lades också de böter som betalades av dem som utövade hantverket utan att tillhöra skrået. På så sätt kunde man hjälpa sjuka och gamla medlemmar. Under slutet av 1600-talet började också en regelrätt undervisning ta vid. Lärningarna fick gå fyra år hos någon erfaren jordgumma. Men barnmorskan blev trots detta inte sin egen mästare, ty i Collegium Medicums förordning år 1686 stod det att ingen fick utöva yrket som inte blivit examinerad av *stadsläkaren* och inför magistraten i Collegium Medicum avlagt "Jordgummornes Eed".

Början till vetenskaplig förlossningskonst

Johan von Hoorn kallas den svenska vetenskapliga förlossningskonstens fader. Grunden till hans patos för ett förbättrande av förlossningskonsten fanns i hans upplevelser som barn. Hans mor hade berättat för honom hur hon förgäves försökt att hjälpa kvinnor i svåra barnsängar. Som vuxen ville därför von Hoorn "veta och förstå huru en wåndande qwinna uti swår Barns-Nöd kunde hielpas och förlossas" som han skrev i Sveriges första lärobok i förlossningskonst; "Den svenska wäl-öfwade Jordgumman" (1697).

Och där skrev von Hoorn så här om den tidens barnmorskor:

"Frågar nu den gunstlige läsaren hwad orsaken är att detta wichtige Embetet, som tillförene wackra och hederliga Matroner betiente, är nu förfallit uti många

På 1700-talet fick inte barnmorskorna använda förlossningsinstrument. De var förbehållna männen. Hur många kvinnor har satt livet till i väntan på fältskären eller läkaren med sina instrument?

Med barnbördshusen öppnades dörren för första gången för mannen till barnsängsrummet. På barnbördshusen var det inte barnmorskan utan professorn i obstetrik som tog ledningen över barnsängskvinnor och barnmorskor.

Samvetslösa Fyllkiäringars Händer, som mera betiena, ja misshandla, deras Nästa för ett stycke Bröds skull, och att de må allstädes få vara med Fingren uti Fatet och med Näsan uti Kannan, än hielpa en uti Döds-Ångest swäfande Hustru uti des swåra Barn-Fänge"

Förlossningsinstrument – bara till för männen

Enligt ett barnmorskereglemente år 1777, det första som gällde för hela riket, fick barnmorskan inte använda instrument, eller som det kallades, "jernwerktyg". Hon fick inte ens i nödfall använda förlossningsinstrument, utan skulle "sådana personer där till hämta låta som där uti övade äro ...". Och sådana personer var alltid män, fältskärer och senare läkare. Hur många kvinnor har satt livet till i väntan på dessa män med sina instrument?

Barnmorskan på barnbördshuset

Det Publika Accouchementhuset, Allmänna Barnbördshuset, öppnades i Stockholm år 1775. Myndigheterna hade då börjat oroas av de många barnamorden, som för ogifta fattiga kvinnor ofta var den enda utvägen, förutom självmord eller fosterfördrivning. Till barnbördshuset kunde kvinnor komma utan att behöva röja sin identitet och därför blev barnbördshuset framför allt en tillflyktsort för ogifta barnaföderskor.

I och med att barnbördshus öppnades släpptes mannen, i egenskap av läkare, för första gången in i barnsängsrummet. Och därmed var det inte barnmorskan som styrde och ställde, utan professorn i obstetrik, som med stor auktoritet förde befälet över barnsängskvinnor och barnmorskor. Barnbördshusen blev läroanstalter för läkare och barnmorskor och där gällde den vetenskapliga synen på förlossningsvården. Kvinnorna förlöstes inte sittande på pall som i bondgårdarna, utan nu fick hon

ligga ner. Här fanns inte mycket plats för gammal jordegummekonst och kvinnogillen.

Allmänna Barnbördshusets första chef var också Sveriges första professor i obstetrik, David von Schultzenheim. Om honom och alla de andra professorerna vet vi en hel del, men om de samtida barnmorskorna nästan ingenting. Det vi vet är professorernas egna omdömen i en matrikel som fördes över de examinerade barnmorskorna. Här några exempel ur matrikeln år 1761:

Nr 151. Beskedlig men odrägligt ful gumma.

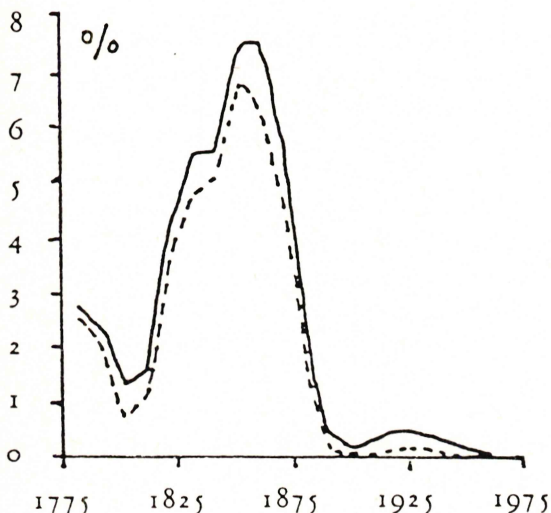
Nr 322. Slarvaktig, av dålig uppfostran, men har skäligen gott huvud.

Nr 327. Coquette, storsint, för övrigt passabel.

Barnsängsfebern

Med barnbördshusen kom barnsängsfebern som läkarna stod maktlösa inför. Orsaken söktes i "atmosfäriska och kosmiska inflytelser" eller i de "eländiga föremål ur de lägsta klasserna i samhället" (4) som Doktor Elliot kallade patienterna på Allmänna BB.

Figur 1. Mödradödligheten vid Allmänna BB. Den streckade kurvan visar den del av den totala mödradödligheten som orsakats av barnsängsfeber. Ur Lindgren, L. Allmänna Barnbördshuset 200 år, Stockholm, 1975.

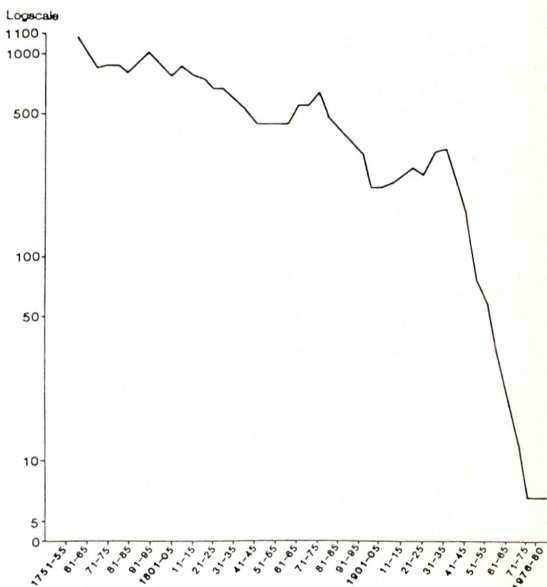

När barnsängsfebern härjade som värst (år 1840) dog en av fem förlösta kvinnor. Väggarna tvättades. Linne och filter tvättades. Särskilda ventilationsluckor i fönstren inmonterades. Varje kvinna fick en egen tvättlapp och man vädrade och vädrade igen, men sjukdomen kom också alltid igen. (Figur 1)

Läkarna vägrade att inse att deras händer hade något med barnsängsfebern att göra. Inte ens när den ungerska läkaren i Wien, doktor I. P. Semmelweis, i mitten av 1800-talet, lade fram och lät publicera övertygande bevis, insåg man sambandet mellan hygien – handtvätt – och barnsängsfeber. När aseptikens betydelse erkänts blev barnmorskorna de största ivrarna av att efterleva handtvättningsreglerna. På Allmänna BB sjönk sedan dödsfallen i barnsängsfeber – under ett enda år från 4,2% år 1877 till 0,32% år 1878. (Figur 1 och 2)

Under kris- och krigstider i början av 1900-talet fick barnmorskorna köpa tvål och såpa för sin egen knappa lön och såpa fick de köpa på apotek mot läkarrecept!

Figur 2. Mödradödligheten i Sverige år 1751–1980. (Antal döda per 100000 födda barn) ur Högberg, Ulf. Maternal mortality in Sweden, Umeå, 1985.

År 1829 fick den svenska barnmorskan rätt att
bruka förlossningsinstrument — en unik rättig-
het ur internationell synvinkel.

Barnmorskan med tång

”Vid en idag inför Sundhets Collegium anställd Examen har ovannämnda Barnmorska Anna Svensdotter visat sig äga berömlig insikt och färdighet i den Instrumentala Förlossningskonsten, hvarföre hon i stöd av Kongl Majts nådiga tillstånd härmed berättigas att enl den av Kongl. Sundhetscollegio utfärdade Instruktion denna konst utöva. Stockholm 2 Mars 1829” (5)

Anna Svensdotter, arbetarkarlsänka från Järna socken i Falu län, var den första barnmorska som fick rätt att använda förlossningsinstrument. Hon hade 13 mil till närmaste läkare. ”Kvick i fattning, klok och tänkande i omdöme, lugn i handling” (5) skrev professor Pehr Gustaf Cederschjöld i matrikeln om henne. Under Cederschjölds tid förbättrades barnmorskeundervisningen. Han skrev läroböcker för barnmorskor och han undervisade dem i instrumentell förlossningskonst.

År 1829 fick således barnmorskorna rätt att använda förlossningsinstrument — en unik rätt, internationellt sett, som den svenska barnmorskan har behållit sedan dess. Från år 1829 till 1919 fick barnmorskan även använda ”styckningsinstrument”.

Idag använder barnmorskorna mest sugklocka, som nästan helt ersatt förlossningstången.

1800-talets barnmorska — den professionella

Trots att barnmorskans förutsättningar att utöva sitt yrke professionellt breddades, så försämrades barnmorskans sociala ställning och villkor. Yrket reglerades in i minst detalj. Skyldigheterna var många, men hon hade nästan inge rättigheter. Visserligen hade hon från början av 1800-talet rätt att fordra ett kontrakt med församlingen men lönen var ändå en fråga om sockenmännens godtycke.

Yrket blev ”fritt”, dvs vem som helst kunde söka till utbildningen. Barnmorskan behövde inte längre vara gift eller ha fött egna barn. Nu kunde en för

bykvinnorna helt okänd examinerad barnmorska ta den gamla jordgummans plats, eller som de kallades, hjälpgummor. Men det var inte alltid säkert att kvinnorna hade förtroende för ”den nya” barnmorskan med sin stora väska. Längre arbetade därför examinerade barnmorskor och hjälpgummor jämsides, men utan att hjälpa varandra. Barnmorskorna klagade på hjälpgummornas kvacksalveri i barnsängsrummen. Och högre ståndskvinnor klagade på barnmorskornas brist på ”fint sätt”. Många läkare höll med de fina damerna och menade att det skulle gagna barnmorskekåren om fler elever antogs från de ”bildade klasserna”. Den examinerade barnmorskan fick arbeta ensam och utsatt. Den gamla traditionen från jordgummorna med en väl beprövad erfarenhet var bruten. Den examinerade barnmorskan hämtade istället sin kunskap från den akademiska läkarvetenskapen, obstetrike. Hon möttes med misstro från bondkvinnorna i de avlägsna byarna, ändå var barnmorskan ofta en av dem. Åter ser vi denna dubbla syn på barnmorskan, men nu av ett annat slag än under medeltiden. Under 1800-talet stod barnmorskan med ena foten kvar hos det enkla folket, men den andra i läroanstalten, långt från byn. Men då behövdes inte längre några häxprocesser för att tygla henne. Hon var redan kontrollerad och reglerad. Nigande stod hon sist under läkarronderna på förlossningsavdelningen.

Ko viktigare än barnmorska

Att kvinnors väl och ve vid barnsängar fått låg prioritet förstår man när man betänker hur lång tid det tog innan alla kommuner hade tillgång till en kvalificerad barnmorska.

Som ledamot i Collegium Medicum, och tillsammans med Urban Hiärne, fick Johan von Hoorn i uppdrag år 1682 att ge förslag på hur förlossningsvården skulle organiseras i landet. Deras mål var att

Trots att barnmorskeyrket alltmer professionaliserades under 1800-talet, så ökade inte barnmorskans sociala status. Hon fick arbeta ensam och utsatt i hemmen utan stöd från etablissemangen.

1986 fyllde Barnmorskeförbundet 100 år. Det är vårt äldsta kvinnliga yrkesförbund.

hela landet skulle ha tillgång till utbildade barnmorskor och att "Barnsängshospitaler" skulle inrättas. Collegium Medicum skrev skrivelse på skrivelse för att förmå sockenmännen ute i landet att skicka sina verksamma jordgummor till Stockholm för utbildning, men få ansåg detta nödvändigt.

Inte ens mot slutet av 1800-talet hade alla socknar i landet utbildade barnmorskor. I provinsialläkar-rapporter kan man läsa om samma ojämna kamp med sockenmännen. Här ur doktor Bäckströms rapport från år 1850, Småland:

"Folket lät förstå, att de aldrig antaga Barnmorska, förrän Kongl. Maj:t dem dertill ålägger. Männe ej vid nuvarande Riksmöte en motion därom kunde väckas, som avsåg, att Kongl Maj:t ålade de tredskande församlingarne att antaga barnmorska? Annars lærer det nog ej här i tiden gå i verkställighet hos ett folk, där mannen sätter högre värde på sin ko än sin hustru" (6)

Inte förrän år 1908 fattade Riksdagen beslutet att varje kommun var skyldig att anställa en examine-rad barnmorska. Då hade det gått över 200 år sedan von Hoorns och Hiärnes förslag.

Barnmorskorna bildar förbund

År 1886 samlades barnmorskor i Stockholm från hela landet i tre dagar för ett första allmänt möte. Johanna Hedén blev mötets initiativtagare och ordförande.

På mötet dryftades frågor som barnmorskans utbildning och anseende, ålderdomsförsörjning och en egen tidskrift.

Första numret av barnmorskornas egen tidning, *Jordemodern*, utkom år 1888. Till sin yttre utformning ser tidningen fortfarande likadan ut som då. Här kunde barnmorskorna för första gången uttrycka sig i skrift och tack vare tidningen får man en god inblick i hur barnmorskorna levde och arbetade. De berättade där också om gamla förlossningsmetoder, seder och bruk och vad som mötte dem i bondstugorna.

Särskilt flitig skribent blev Johanna Hedén som skrev i tidningen under signaturen "Syster Stork". Hon skrev som hon var: kraftfull, rapp och insiktsfull. Här ur Johanna Hedéns inledning till det första barnmorskemötet 1886:

"... Det är visst och sant att vårt barnmorskeväsen på långt när icke är uti ett så gott skick, som det kunde och borde vara. Så till dömes måste många av landsbygdens kvinnor årligen sätta livet till i brist på kunnig förlossningshjälp, under det att antalet barnmorskor i städerna är så stort, att de formligen äta upp varandra. Men icke nog därmed, barnmorskan kringskäres och knuffas ur sitt verkningsfält mer och mer av snikna läkare och deras sköterskor. Men hur skall väl barnmorskan, klafbunden till händer och fötter som hon är, kunna uppfylla nutidens stigande krav på den bästa möjliga förlossningshjälp, om intet göres för upphjäl-pande av hennes ställning?" (5)

Barnmorskeförbundet är vårt äldsta kvinnliga yrkesförbund. Trots detta har, med undantag för ett mellanspel med barnmorskan Hanna Qvarzell som ordförande 1907–1910, förbundet letts av manliga läkare ända till 1944, då Ellen Erup med kraft övertog ordförandeklubban som hon innehade i 24 år.

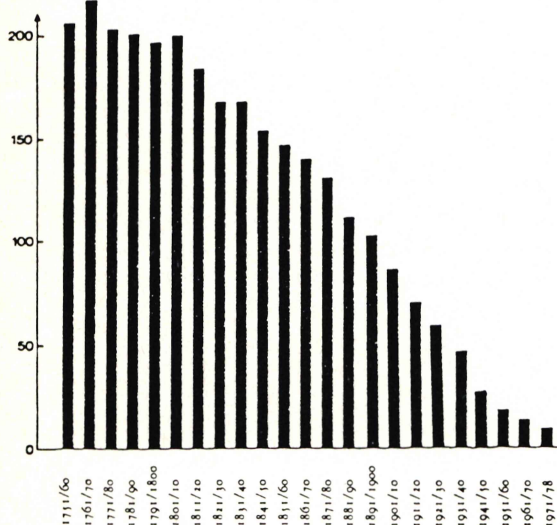
1900-talets barnmorska i brytningstid

I bondesamhällets Sverige, i början av 1900-talet, fortsatte de flesta att föda i hemmen med distriktsbarnmorskans hjälp. Med ökad industrialisering och därmed förflyttning till tätorter och städer, födde allt fler kvinnor på förlossningsanstalter. Från år 1920 till 1940 minskade hemförlossningarna från 90% till 35%. På 50-talet föddes endast 5% av barnen i hemmen. Då hade mycket förändrats i och med 40-talets sociala reformer. Förebyggande mödra- och barnavård hade organiserats. Allt detta innebar att mödra- och barnadödligheten minskade märkbart. (Figur 3)

Kerstin Hesselgren, Sveriges första kvinnliga riksdagsledamot, pläderade i sitt jungfrutal i Riksdagen år 1922 för en förbättring av barnmorskans lön.

År 1953 fastslogs att barnmorskan skulle ha en grundläggande sjuksköterskeutbildning före barnmorskeutbildningen. Barnmorskan blev sjuksköterskebarnmorska. Därmed bröts ytterligare barn-

Figur 3. Spädbarnsdödligheten i Sverige 1751–1978. Spädbarnsdödligheten anger antal barn som dör före ett års ålder per tusen födda. 1980 beräknas 85% av alla barn födas i u-länder. Världshälsoorganisationen uppskattar den genomsnittliga spädbarnsdödligheten till ca 100, men fortfarande är den närmare 200 i många områden. Ur Höjeberg, Pia. Jordemor, Gidlunds 1981.

morskeyrkets tradition eftersom sjuksköterskeyrket inte har barnmorskans rötter i traditionell folklig läkekonst.

På 70-talet hade vi en intensiv debatt om kvinnans rätt till smärtlindring under förlossning. Ungefär samtidigt börjande man tala om den så kallade "mjuka förlossningen" och "psykoprofylaxmetoden" där de blivande mödrarna och fäderna tränas i avslappning och andningsteknik. Till stor del tack vara barnmorskan Signe Janssons stora insats spreds metoden till landets alla barnmorskor. Barnsängsrummen på sjukhusen öppnades för första gången för papporna.

Med en ny abortlagstiftning uppmärksammades barnmorskans roll i preventivmedelsrådgivningen – en verksamhet som nu barnmorskorna sköter till 90%. Preventivmedelsrådgivningen blev således först under våra dagar en accepterad del av barnmorskans yrkesutövning.

Idag kan man säga att barnmorskan har två huvudsakliga arbetsfält. Det ena är förlossningsvården med en specialiserad teknologi som barnmorskan

måste lära sig behärska. Den andra vårdgrenen är mödravården och preventivmedelsrådgivningen där den förebyggande verksamheten kräver ett psykosocialt arbetssätt.

Slutsatser

Barnmorskeyrkets historia är en kamp för bättre villkor och utbildning. Men barnmorskehistoria är också något mycket mer. Den är medicinhistoria – hur traditionell läkekonst tillämpats, hur förlossningskonsten utvecklats. Den rör folkliga traditioner, seder och bruk, som är folklivsforskning. Men framför allt är barnmorskehistoria kvinnohistoria. Där speglar den:

- Kvinnornas egen syn på dem av sina medsystrar som hade kunskap – en kluven inställning som jag kallar den dubbla synen på barnmorskan.
- Hur samhällets maktbärande, männen, stegvis har skaffat sig kontroll över detta utpräglade kvinnoryrke. Barnmorskan har använts som ett vertyg i den sociala kontrollen av kvinnans sexualitet och fruktsamhet.
- Den medicinska utvecklingen av förlossningskonsten som skett på bekostnad av traditionell kvinnokunskap.

REFERENSER

1. Förordning för Stockholms barnmorskor år 1686 ur Lundqvist, B. Svenska barnmorskor, Stockholm, 1940.
2. Olofsson, Klas: Vård och varsel. Folkminnen och folk-tankar, band 17, 1930.
3. Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg. Uppteckning 2461, Värmland, 1931.
4. Elliot, J.: Om puerperalepidemier på Barnbördshus, 1844.
5. Lundqvist, Birger: Svenska barnmorskor. Esselte, Stockholm, 1940.
6. Ahlbors, M.: Född i Småland på 1800-talet. Stencil, Institutet för folklivsforskning, Stockholm, 1979.

För övrigt har källorna i mina två böcker "Jordemor – Barnmorskor och barnaföderskor i Sverige", Gidlunds, 1981 och "Trollmor – sägner om moderskap", Gidlunds, 1985, legat till grund för denna uppsats.